

Concurrentie tussen arbeidsmarkt- en maatschappelijke participatie

Het huidige beleid is sterk gericht op verhoging van de arbeidsmarktparticipatie. Het is echter de vraag of er geen ongewenste neveneffecten aan verbonden zijn. Het is aanmerkelijk dat andere maatschappelijk nuttige tijdsbestedingen, zoals vrijwilligerswerk en mantelzorg, in de knel komen als er door meer mensen meer gewerkt gaat worden.

De arbeidsmarktparticipatie moet omhoog. Dat is het recept van het huidige kabinet-Balkenende voor de naderende vergrijzing, mede onder druk van de EU-richtlijnen.

Mensen die nu buiten de arbeidsmarkt staan, moeten aan de slag en deeltijdwerkers, met name vrouwen, moeten meer uren per week gaan werken. Dan wordt de premiegrondslag voor de sociale zekerheid breder en blijven de kosten per huishouden beperkt. Er kunnen echter kanttekeningen geplaatst worden bij de effectiviteit van een dergelijk beleid (Borghans, 2008). Bovendien is er in toenemende mate zorg dat andere maatschappelijk relevante tijdsbestedingen, zoals vrijwilligerswerk en mantelzorg, in de knel komen als de arbeidsmarktparticipatie toeneemt. Dit laatste is het onderwerp van dit artikel. Na een korte schets van de tijdsbesteding van Nederlanders wordt de mogelijke substitutie tussen arbeidsmarktparticipatie en maatschappelijke participatie geanalyseerd.

Tijdsbesteding

Uit tijdsbestedingsonderzoek blijkt dat de gestegen arbeidsmarktparticipatie sinds de jaren zeventig, vooral bij vrouwen, tot een afname heeft geleid van de hoeveelheid vrije tijd (Schor, 1991; Peters, 2000). In hun vrije tijd besteden Nederlanders de meeste tijd (38 uur per week) aan mediagebruik, sociale contacten, mobiliteit en hobby's (Breedveld *et al.*, 2006). Uitgaan, sport en bewegen kosten bij elkaar nog eens vijf uur per week en gemiddeld doen mensen dus maar 1,8 uur per week aan vrijwilligerswerk en mantelzorg. Verder blijkt dat de gemiddelde werkduur zonder reistijd voor iedereen tussen de 20 en 65 jaar, werkenden en niet-werkenden, 23,5 uur is. Dat betekent dat er naast slapen (56 uur) nog zo'n 44 uur per week over is om te eten, douchen,

kinderen te verzorgen, koken, schoonmaken en ander huishoudelijk werk. Wat zijn de gevolgen van een stijging van de arbeidsmarktparticipatie voor de maatschappelijke participatie, en dan het vrijwilligerswerk en de mantelzorg in het bijzonder? Om deze vraag te beantwoorden, worden eerst verwachtingen uit de theoretische en empirische literatuur afgeleid.

De theorie

Ervan uitgaand dat meer werk gemiddeld niet tot minder slaap leidt, gaat het dus ten koste van vrijetijdsbesteding. De belangrijkste reden hiervoor is de tijdsbudgetrestrictie (Freeman, 1997). Een uur kan maar op een manier gebruikt worden en een uur werk gaat dan ten koste van een uur gespendeerd aan andere activiteiten. Het hangt van een aantal factoren af of werk uiteindelijk ten koste gaat van maatschappelijke participatie of van andere vormen van vrijetijdsbesteding. Daarbij spelen individuele preferenties een rol. Elk individu zal een afweging moeten maken tussen alternatieve tijdsbestedingen, en kiest die welke het meeste nut opleveren. Een rationeel individu weegt de marginale opbrengsten van de verschillende alternatieven tegen elkaar af om te komen tot een optimale vrijetijdsbesteding. Omdat gemiddeld nog geen twee uur van de beschikbare tijd per week besteed wordt aan zowel mantelzorg als vrijwilligerswerk, is het allerminst evident dat een hogere arbeidsmarktparticipatie zal leiden tot minder maatschappelijke participatie. Mensen zouden ook kunnen bezuinigen op andere activiteiten waar een groot deel van hun vrije tijd in gaat zitten, zoals mediagebruik.

Daarnaast is het tijdsbudget niet helemaal vrij in te vullen. Werk speelt zich voornamelijk af op maandag

tot en met vrijdag tussen 8.00 en 18.00 uur. Dat betekent dat vrijwilligerswerk en mantelzorg op die tijdstippen in de knel komen wanneer iemand (meer) gaat werken. Maar als diezelfde activiteiten zich in de avonden en weekenden afspelen, is dit niet zonder meer het geval. Verder hangt de keuze om wel of niet minder tijd aan maatschappelijke participatie te besteden af van de aanwezigheid en activiteiten van andere gezinsleden (Hallberg, 2003). Voor

**De gestegen
arbeidsmarkt-
participatie sinds
de jaren zeventig heeft
tot een afname geleid
van de hoeveelheid
vrije tijd**

SINDS 19

**RONALD DEKKER,
DIDIER FOUARGE
EN TRUDIE SCHILS**
Universitair docent aan
de Technische Universiteit
Delft, onderzoeker bij het
Researchcentrum voor
Onderwijs en Arbeids-
markt van de Universiteit
Maastricht en universitair
docent aan de Universiteit
Maastricht

ouders met kinderen met drukke agenda's (school, sport, andere hobby's) kan het enerzijds lastig zijn om een gaatje te vinden voor maatschappelijke participatie. Anderzijds kan de maatschappelijke participatie zich juist makkelijker voordoen als het gaat om ouderraden, vrijwilliger bij de sportvereniging en dergelijke. Tot slot kan betaald werk er juist toe bijdragen dat mensen meer aan maatschappelijke participatie doen. Dit omdat zij geïntegreerd zijn in meerdere netwerken (Rotola en Wilson, 2007). Hierbij kunnen minstens twee kanttekeningen worden geplaatst (De Beer, 2004). Ten eerste is de maatschappelijke integratie door het hebben van betaald werk niet vanzelfsprekend en ongelijk voor verschillende groepen in de samenleving. Ten tweede geldt ook hier de tijdsbudget-restrictie: het hebben van betaald werk kan dan wel leiden tot een groter sociaal netwerk, maar het impliceert ook dat er minder uren overblijven voor maatschappelijke participatie door de uren in de betaalde baan.

De empirie

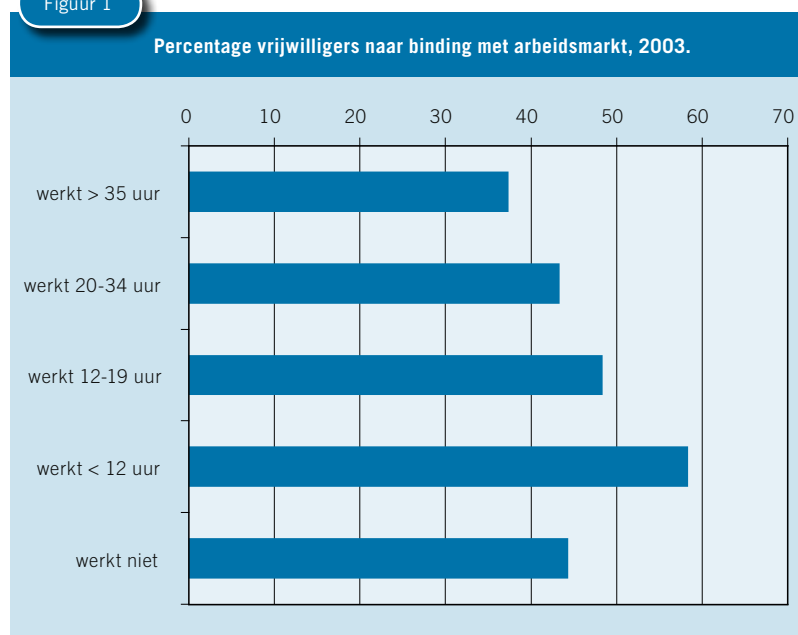
Een studie voor de Verenigde Staten bevestigt de dubbelzinnige relatie tussen arbeidsparticipatie en maatschappelijke participatie, in ieder geval voor vrijwilligerswerk (Freeman, 1997). Voor mannen bestaat een positieve correlatie tussen werk en vrijwilligerswerk. Het aantal uren betaald werk vermindert het aantal uren vrijwilligerswerk, al is dit effect alleen significant voor vrouwen. Echter deze resultaten zijn nauwelijks robuust. Bij gebruik van een andere dataset verdwijnt de significantie. In een vervolgstudie wordt het substitutie-effect tussen betaald werk en vrijwilligerswerk nader onderzocht. Er blijkt een U-vormige relatie te bestaan tussen het aantal uren betaald werk en het doen van vrijwilligerswerk: het percentage mensen dat vrijwilligerswerk doet is het hoogste bij mensen die 20–29 uur of meer dan vijftig uur werken. Uit de relatie tussen het aantal uren betaald werk en aantal uren vrijwilligerswerk blijkt evenmin sprake te zijn van een eenduidig substitutie-effect. Voor mannen wordt slechts een gematigde inverse relatie gevonden. Werkende mannen die minder dan twintig uur per week werken en vrijwilligerswerk doen, doen dat gemiddeld negen uur per week. Werkende mannen die meer dan twintig uur werken en vrijwilligerswerk doen, doen dat gemiddeld slechts zes uur per week, maar dit daalt niet verder naarmate er meer uren gewerkt wordt. Voor vrouwen is het eerder genoemde U-vormige patroon zichtbaar. Uit een andere studie naar het vrijwilligerswerk onder vrouwen blijkt dat het vooral niet-werkende vrouwen met schoolgaande kinderen zijn die aan vrijwilligerswerk doen (Rotola en Wilson, 2007).

Er blijkt een U-vormige relatie te bestaan tussen het aantal uren betaald werk en het doen van vrijwilligerswerk

Maatschappelijke participatie in Nederland

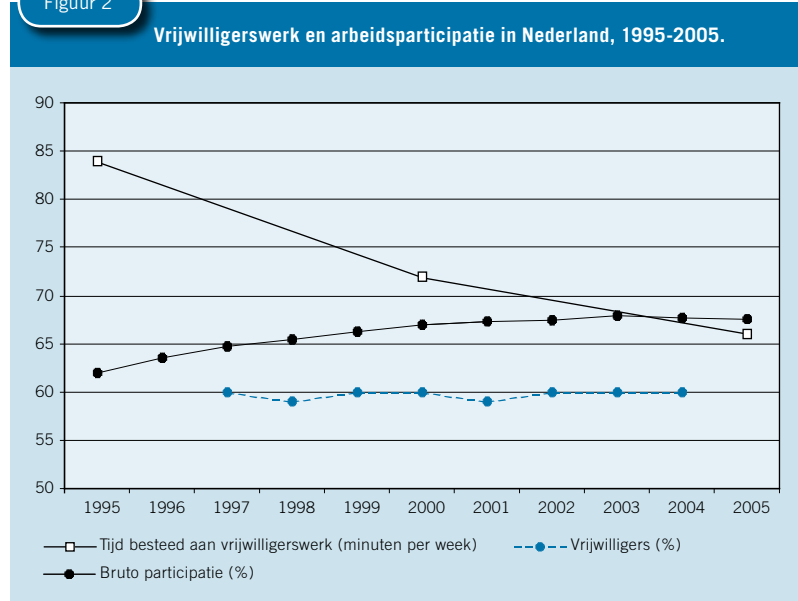
Hoe ziet het verband tussen betaald werk en maatschappelijke participatie er in Nederland uit? Figuur 1 laat het percentage mensen zien dat aan vrijwilligerswerk doet. Het lijkt niet veel uit te maken of je werkt of niet: ongeveer 45 procent van de Nederlanders doet aan vrijwilligerswerk. De figuur laat wel zien dat meer uren werk ten koste kan gaan van de deelname aan vrijwilligerswerk. Mensen met een werkweek van 35 uur of meer doen minder vaker aan vrijwilligerswerk dan mensen met een kleine deeltijdbaan. Mensen die niet werken doen ongeveer net zo vaak vrijwilligerswerk als mensen met een baan van tussen de 20–34 uur per week. Uit tijdreeksen van het CBS blijkt dat het percentage mensen dat aan vrijwilligerswerk doet in de jaren 1997–2004 onveranderd is gebleven, terwijl de arbeidsparticipatie in die periode wel gestegen is (figuur 2).

Figuur 1

Bron: CBS

Figuur 2

Bron: CBS en SCP

SINDS 1916

Echter, de tijd besteed aan vrijwilligerswerk is teruggelopen van 84 minuten in 1995 naar 66 minuten in 2005. Deze afname is overigens sterker voor werkenden dan voor niet-werkenden en sterker voor mannen dan voor vrouwen. Voor mantelzorg is er een duidelijker verband met arbeidsmarktparticipatie. Figuur 3 laat zien dat mensen die niet tot de beroepsbevolking behoren ongeveer twee keer zo vaak aan mantelzorg doen als mensen die wel tot de beroepsbevolking horen. Verder is duidelijk dat vrouwen vaker aan mantelzorg doen dan mannen. Bovendien spenderen ze daar meer uren aan, wat ook blijkt uit de analyse van dit onderzoek.

Resultaten

De tijdallocatie aan mantelzorg en vrijwilligerswerk is niet alleen afhankelijk van de arbeidsmarktstatus maar ook van individuele kenmerken. Om te onderzoeken in welke mate maatschappelijke participatie afhangt van arbeidsmarktparticipatie worden twee databronnen gebruikt: het Sociaal Economisch Panel (SEP) van het CBS en het OSA-Arbeidsaanbodpanel (kader 1). Het longitudinaal karakter van beide databronnen staat controle voor zowel de waargenomen als de niet-waargenomen individuele kenmerken in de analyses toe.

Eerst wordt een panel-logit-analyse toegepast om de kans dat iemand aan mantelzorg of vrijwilligerswerk doet te bepalen. Daarnaast wordt een panelregressie gebruikt ter verklaring van het aantal uren dat iemand besteedt aan mantelzorg of vrijwilligerswerk. Naast variabelen die de arbeidsmarktparticipatie meten, wordt in de analyses gecontroleerd voor geslacht, leeftijd (lineair en kwadratisch), burgerlijke staat, aantal kinderen, opleidingsniveau en jaar. In tabel 1 is het effect weergegeven van de arbeidsmarktstatus en aantal gewerkte uren op de kans dat iemand aan mantelzorg doet en het aantal uren dat hiermee gemoeid is. Tabel 2 rapporteert over vergelijkbare analyses met betrekking tot vrijwilligerswerk.

Ondanks de geringe omvang van het gemiddeld aantal uren besteed aan mantelzorg is zowel de kans om mantelzorger te zijn als het aantal uren mantelzorg kleiner bij meer uren werk. De participatiekeuze (al dan niet werkzaam zijn) gaat gepaard met een lager aantal uren besteed aan mantelzorg volgens het SEP. Maar dit effect wordt niet gevonden op basis van het OSA-Arbeidsaanbodpanel. Een ander duidelijk,

Zowel de kans om mantelzorger te zijn als het aantal uren mantelzorg is kleiner bij meer uren werk

maar niet verrassend, resultaat is dat vooral vrouwen mantelzorgers zijn en meer uren maken als mantelzorger. Dit effect van geslacht wordt niet gevonden voor het doen van vrijwilligerswerk. Mannen en vrouwen doen dit ongeveer even vaak. Bovendien, hoe meer uren iemand werkt, hoe minder groot de kans dat hij/zij vrijwilligerswerk doet. Het aantal uren vrijwilligerswerk is lager voor vrouwen en naarmate men meer uren werkt.

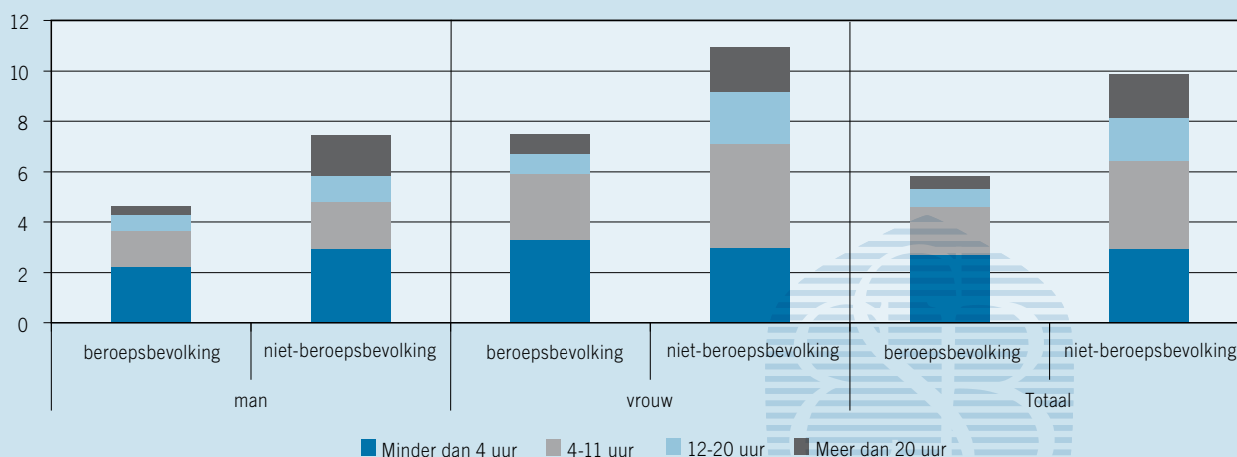
Conclusie

Maatschappelijke participatie in de vorm van uren vrijwilligerswerk en mantelzorg vormt slechts een klein deel van het tijdsbestedingspatroon van de Nederlander. Toch is de vraag relevant of een vergroting van de arbeidsmarktparticipatie potentieel conflicteert met maatschappelijke participatie. Uit deze analyses blijkt dat zowel vrijwilligerswerk als mantelzorg inderdaad onder druk komen te staan wanneer meer mensen gaan werken en/of meer uren gaan werken. Meer uren werk gaan dus niet alleen ten koste van vrije tijd als geheel, maar ook ten koste van het aandeel mantelzorg en vrijwilligerswerk daarin. Vooral de intensiteit (het aantal uren dat men aan vrijwilligerswerk doet) wordt negatief beïnvloed door de stijgende arbeidsaanbod. Een arbeidsmarktbeleid dat inzet op verdergaande vergroting van de arbeidsmarktparticipatie in personen en uren heeft het risico van teruglopende maatschappelijke participatie. Niet alleen

Een ander duidelijk resultaat is dat vooral vrouwen mantelzorgers zijn en meer uren maken als mantelzorger

Figuur 3

Uren besteed aan mantelzorg (per week) naar arbeidsmarktpositie en geslacht, 2005 (in procenten).

vertegenwoordigen mantelzorg en vrijwilligerswerk een economische waarde (Bruyn-Hundt, 1996; Brown, 1999), de overheid doet ook in toenemende mate een beroep op mantelzorgers. Zo wordt bij het bepalen van de noodzaak voor thuiszorg eerst bekeken hoeveel zorg er door mantelzorgers verleend kan worden. Dit beleid strookt in ieder geval niet met het beleid van diezelfde overheid om de arbeidsmarktparticipatie te vergroten.

Kader 1

Data

Sociaal Economisch Panel (1995–2001)

Deze data betreffen gegevens over het individu en zijn of haar huishouden, de arbeidsmarktstatus, het aantal gewerkte uren en het aantal uren besteed aan mantelzorg. Het Sociaal Economisch Panel maakt het niet mogelijk de betrokkenheid in vrijwilligerswerk te meten omdat vrijwilligerswerk slechts gemeten wordt wanneer het de belangrijkste activiteit van de respondent betreft. Werkenden met een substantiële baan kunnen dus niet rapporteren of zij aan vrijwilligerswerk doen. Met betrekking tot mantelzorg worden de volgende vragen gesteld:

Besteedt u doorgaans iedere dag tijd aan zorg voor iemand die speciale aandacht vraagt vanwege ouderdom, ziekte of handicap?

Behoort de persoon of behoren de personen waarvoor u zorgt tot uw huishouden?

Hoeveel uur besteedt u per dag aan de zorg voor andere personen?

OSA-Arbeidsaanbodpanel (1996–2004)

Het OSA-Arbeidsaanbodpanel betreft een tweejaarlijkse enquête onder een representatieve steekproef van de potentiële beroepsbevolking. Er worden gegevens verzameld over de individuele kenmerken, huishoudkarakteristieken, de arbeidsmarktsituatie, het aantal uren vrijwilligerswerk en het aantal uren besteed aan mantelzorg. Met betrekking tot mantelzorg en vrijwilligerswerk worden de volgende vragen gesteld:

Besteedt u thans een deel van uw tijd aan onbetaalde zorg voor hulpbehoevende personen in uw naaste omgeving?

Hoeveel uur besteedt u daar gemiddeld per week aan?

Besteedt u thans een deel van uw tijd aan vrijwilligerswerk?

Hoeveel tijd besteedt u gemiddeld per week aan vrijwilligerswerk?

SINDS 1916

Tabel 1

Resultaten van multivariate analyses voor mantelzorg
SEP data: 1995–2001; OSA data 1996–2004.

Kans op mantelzorg	Panel logit (SEP)		Panel logit (OSA)	
Heeft betaald werk		-0,161		0,131
Aantal uren werk		-0,011**		-0,024**
Vrouw		0,835**		1,263**
Aantal uren mantelzorg (0 indien niet mantelzorger)				
	Panel regressie (SEP)		Panel regressie (OSA)	
Heeft betaald werk		-0,057**		-0,082
Aantal uren werk		-0,001*		-0,004
Vrouw		0,088**		0,402**

* significant op 5%, ** significant op 1%

Tabel 2

Resultaten van multivariate analyses voor vrijwilligerswerk
OSA data 1996–2004.

Kans op vrijwilligerswerk	Panel logit (OSA)	
Heeft betaald werk		0,192
Aantal uren werk		-0,035**
Vrouw		-0,208
Aantal uren vrijwilligerswerk (0 indien geen vrijwilligerswerk)		
	Panel regressie (OSA)	
Heeft betaald werk		-0,324**
Aantal uren werk		-0,014**
Vrouw		-0,352**

* significant op 5%, ** significant op 1%

LITERATUUR

- Beer, P.T. de (2004) *Een tweedeling in de maatschappelijke participatie? Inleiding voor de Synthesis conferentie "Boven en onder, binnen en buiten, links en rechts: nieuwe maatschappelijke tegenstellingen in de Nederlandse civil society"*. Tilburg.
- Borghans, L. (2008) *Tijd voor maatwerk in arbeidsmarktbeleid*, ESB, 4533S, 4–9.
- Breedveld, K., A. van den Broek, J. de Haan, L. Harms, F. Huysmans en E. van Ingen (2006) *De tijd als spiegel. Hoe Nederlanders hun tijd besteden*. Den Haag: SCP.
- Brown, E. (1999) *Assessing the value of volunteer activity*. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 28(1), 3–17.
- Bruyn-Hundt, M. (1996) *The economics of unpaid work*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- Freeman, R. (1997) *Working for nothing: the supply of volunteer labor*. *Journal of Labor Economics*, 15(1), S140–S166.
- Hallberg, D. (2003) *Synchronous leisure, jointness and household labor supply*. *Labour Economics*, 10(2), 185–203.
- Peters, P. (2000) *The vulnerable hours of leisure. New patterns of work and free time in the Netherlands, 1975-95*. Academisch proefschrift, Universiteit van Tilburg.
- Rotola, T. en J. Wilson (2007) *The effects of children and employment status on the volunteer work of American women*. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 36, 487–503.
- Schor, J. B. (1991) *The overworked American: The unexpected decline of leisure*. New York: Basic Books.